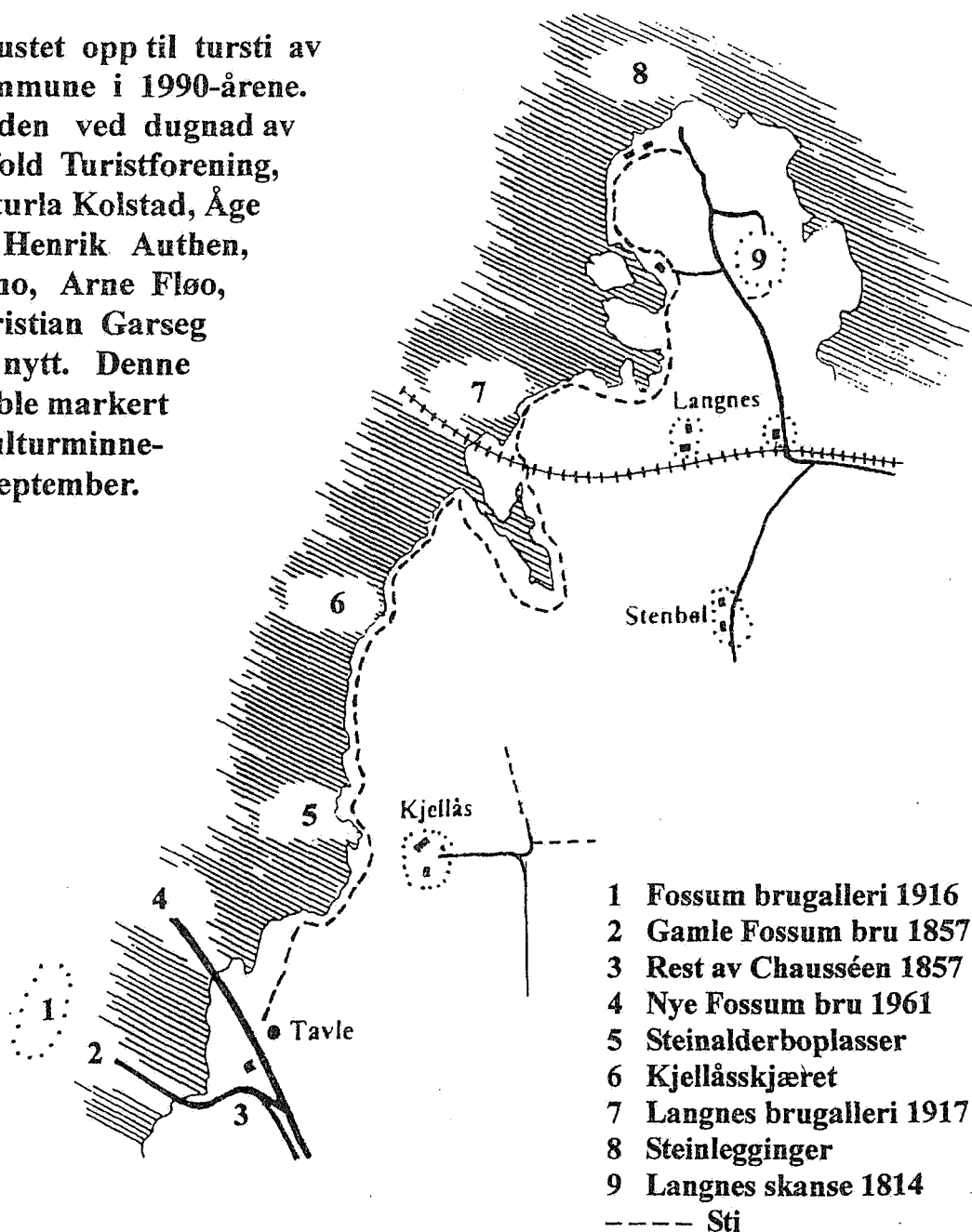

Arne Lystad

LANGNESSTIEN

DNT's tur kulturminnedagen 13-9-2009

Stien ble rustet opp til tursti av Askim kommune i 1990-årene. I 2009 ble den ved dugnad av Indre Østfold Turistforening, utført av Sturla Kolstad, Åge Andersen, Henrik Authen, Tore Brenno, Arne Fløo, og Arne-Kristian Garseg ryddet på nytt. Denne ryddingen ble markert med tur Kulturminnedagen 13. september.

Langnesstien

Oldtidssti – tursti

Stien er uten tvil en oldtidssti. Det bekreftes av alle funn etter steinaldermenneskene som holdt til langs Glomma i Nøstvettiden, 7000-4800 f. Kr..

(Oldtiden er en tidsperiode som strekker seg fra dannelsen av de første sivilisasjonene og frem til Romerrikets fall cirka år 500.)

På begge sider av Glomma, fra Vamma til Kjellås er det funnet en mengde redskap etter disse folkene. De fleste av funnene langs Glomma er gjort av fløterne Johan Sand, hans sønn Hans Sand og Jens Skjolden. Fra 1909 til 1943 fant de i strandkanten på begge sider av elven gamle boplasser, flintredskaper og steinøkser. Jens Grønset beretter at de i 1927 ba om å få en liste fra Oldsaksamlingene over funn de hadde sendt inn, og det viste seg at de gjennom disse årene hadde bidratt med 70 steinøkser, for det meste Nøstvetøkser, over 120 flintskrapere, 22 flintbor, 14 slipesteiner, 16 gravstikker, 2 meisler, 1 flintkniv, et stort flintstykke m.m. Dette er funn over terreng. Noen steder er det gjort så mange funn at de må være rester etter boplasser.

På en tange som stikker ut i elva ned for Kjellås, ca. 400-500 m n/v for Fossumbrua, fant jeg i 1957 en av disse boplassene. Jeg meldte fra om funnet (flint), men først like før siste oppdemming, i 1964, ble stedet undersøkt, og det ble da registrert fire sikre og en usikker boplass ved elvebredden. De fire sikre boplassene er av forskjellig størrelse, henholdsvis 9, 7, 7 og 60 kvadratmeter store. På den ene boplassen ble det gjort funn i to lag, det vil si at den hadde vært i bruk i to tidsperioder.

Folkene der fisket sikkert fra tangen, og på sine fisketurer fulgte steinalderfolkene sikkert den lettest framkommelige traseen langs elva. Det er derfor sannsynlig at Langnesstien følger steinalderfolkens sti, og underveis etter stien passerer du nok flere av stedene de med sine primitive redskaper forsøkte å skaffe mat for dagen. De satte opp enkle fiskefeller som var lagd av kvister, og lagde angler av einer, horn og bein. Det er forløperne til dagens teiner og ruser, og våre fiskekroker av metall.

Harald Blandhol fartet mye rundt i bygda i fritiden, på jakt etter spor fra gammel tid. Etter hans død fikk jeg av hans datter Sonja 6 kasser med flint og steinøkser som han hadde funnet langs elva. Jeg fikk tre arkeologer som var på privat besøk til å se over samlingen. Det meste var rester etter bearbeidelse av redskap, men det var også noe redskap, og flere steinøkser. Kassene ble etter undersøkelsen levert museet, med beskjed om å merke dem «Harald Blandhols funn fra steinalderen».

At steinalderfolkene var her i oldtiden, og fartet etter stiene langs elva, er det ingen grunn til å betvile. Det er derfor ganske sikkert at når du går Langnesstien, går du i dine forfedres kanskje 7000 år gamle fotspor. En av de fremste genforskerne har påvist at 96 % av norske kvinner og menn nedstammer fra deres steinalderforfedre. De resterende 4% prosent gener stammer i følge forskeren fra innvandrede stammer.

Stien er kalt både Glommastien og Fossumstien. Disse navnene er noe villedende. Glommastien finner vi også i ytre Østfold, mellom Sarpsborg og Fredrikstad. Den stien er 3 mil lang, og kan brukes både til fots og på sykkel. Stien i Askim er en helt annen type, den er ca. 4 km, og kan ikke sykles.

Fossumstien er også et uheldig navn. På Spydebergsiden av elva er det en tursti som kalles Fossumstien. Stien begynner ved den gamle Fossumbrua, ved foten av Fossum brugalleri, og fortsetter til Gråkollen batteri på Grååsen.

For å unngå kjedelige forvekslinger bør derfor stien få nytt navn, og i forbindelse med at jeg lagde tavler for stien, foreslo jeg for Arne-Kristian Garseg at vi skulle finne nytt navn, og ved navnsettingen bruke gammel sedvane ved navnsetting av veier, nemlig å bruke veiens endepunkt som veinavn.

I Skiptvet har vi den gamle Osloveien, vi har Vidnesveien, Grønsundveien, Langliveien, og fra senere tid Askimveien. Tilsvarende i Askim er Eidsbergveien, Trøgstadveien, Vammaveien, Kykkelsrudveien, Langnesveien osv.

Arne-Kristian var enig i at gammel sedvane bør gjelde også for navnsetting av gammel sti, og etter en kort vurdering ble vi enige om at fordi stien ender ved Langnes, bør den hete Langnesstien. Ingen kan da være i tvil om hvor stien ender. Ideen ble forelagt Henrik Authen, stieksperten fremfor noen i Askim, og han var også enig.

Forklaringer til kartet

1 Fossum brugalleri

var en del av Fossumstrøkets festning, også kalt Fossumavsnittet. Det ble bygd etter Unionsoppløsningen for å styrke Glommalinjen. Anlegget ble sprengt ut i fjellsiden vest for Fossum bru i årene 1914 til 1917 for å forsvare brua mot angrep østfra.

· Brugalleriet består av en 32 meter lang korridor med siderom og fjellhaller. I siderommene er det 7 skyteskår, hvorav to med plass til mitraljøser.

I 1940 kom tyskerne vestfra, gjennom Spydeberg. Brua ble forsøkt sprengt, men ble bare delvis ødelagt. Tyskerne ble likevel stoppet. På østsiden av elva, i Rustadskogen, lå det 120 norske soldater som beskyttet tyskerne da de forsøkte å ta seg over elva. Det ble en voldsom kamp med drepte soldater på begge sider. Et minnesmerke over de norske falne soldater er reist på Askim-siden av elven.

Etter tyskernes kapitulasjon i mai 1945 var Fossumbrua igjen i fokus. Det var usikkert om de tyske styrkene i Norge ville gi seg, og brugalleriet ved Fossum ble derfor besatt av Milorgstyrker fra Skiptvet. Dette var et ledd i operasjon Antipodes, som hadde som oppgave å beskytte vei- og jernbanebruene i Øst-Norge i krigens slutfase, slik at de norske politistyrkene i Sverige på kort tid kunne ta seg inn i Norge.

Grunnen til at styrker fra Milorg i Sketve ble plassert som vaktmannskaper ved Fossum var visstnok at gruppen i Spydeberg ble rullet opp den 8. april 1945, og flere arrestert. Milorg i Spydeberg hadde derfor mannskaper bare til å beskytte jernbanebrua litt lenger opp i elva.

En del av styrken ble plassert på brua for å kontrollere tyskerne som kom kjørende, mens noen ble plassert i brugalleriet. Arnt Svartedal og Trygve Wold ble 8. mai plassert i troppen som skulle holde vakt og kontrollere trafikken over Glomma ved Fossum, og allerede samme dag var de på plass ved brua. Der passerte det stadig tyske biler med soldater, på vei til Oslo, og det var vel naturlig nok en litt nervøs spenning i vaktstyrken, en spenning som kom til uttrykk da en av bilene med soldater på lastepaletten passerte. «Disse soldatene så trolig litt ekstra skumle ut, for to karer i vaktstyrken på brua hevet plutselig sine våpen. «Da «tente» døm på lastebilen, og jeg tenkte at nå smeller det», forteller Trygve. Men det gikk bra, og tyskerne fortsatte videre.

Arnt Svartedal bekrefter denne historien. Han lå sammen med Trygve på vestsiden av brua, rett opp for denne, og så også de to sketvingene løftet våpnene. Han forteller at han tenkte det samme som Trygve: «Nå smeller det».

Det gikk litt på lykke og fromme i maidagene. Aage Schie lå som maskingeværpost i brugalleriet.. «Vi hadde fått beskjed at vi skulle skyte på alle som gikk nede under brua», fortalte han. Og det kom en mann som gikk under brua. «Jeg lurte på hva jeg skulle gjøre. Heldigvis skjøt jeg ikke», fortalte han. I ettertid fikk han vite at mannen leste av vannstanden i Glomma. Et underlig tidspunkt for avlesing vannstand.

2 Gamle Fossum bru

3 Rest av Chausséen

Fossum bru og Chausséen var ett prosjekt. I 1856-57 ble det bygd bru over Glomma og åpnet en ny og moderne vei gjennom Spydeberg, Askim og et stykke inn i Eidsberg, – Chausséen. Chausséen og brua over Fossumfossen har en lang forhistorie. Allerede i 1831 ba Amtmannen i Smaalenene veginspektør Dahlin om å undersøke mulighetene for å bygge ei bru nedenfor eller ovenfor Onstadsund. Året etter utarbeidet ingeniør-kaptein Garben et forslag for både trebru og jernbru ved Fossum. I årene som fulgte var det mye fram og tilbake om de forskjellige alternativer for plassering av bru, men i amtstinget i 1853 ble det lagt fram tegninger og overslag for veianlegg fra Brennemoen i Eidsberg til Knapstad i Hobøl, og bru ved Fossum.

I Veibudgetproposisjonen for 1854-1857 ble bygging av Chausséen anbefalt opptatt i arbeidsplanen for 1854-1860. Planen omfattet «vei fra Pladsen Brændemoen i Eidsberg, omtrent en ¼ mil vest for Mo Markedsplass, over Fossum foss ved en bro, og videre til Pladsen Knapstad».

Det var forutsatt pukksteinsdekke mellom Fusk og Knapstad, 14 499 meter, og grusveidekke mellom Fusk og Brændemoen. Maksimumsstigning var foreslått til 1 på 20, og kjørebredde 8 alen.

Byggingen av Chausséen gikk greit, kanskje fordi man den gang hadde anledning til å pålegge bøndene veiarbeid. Bønder med hest ble utskrevet i Eidsberg, Askim og Spydeberg, med kjøreplikt til veien var ferdig.

Sluttregnskapet viste at veien kostet kr. 243,013,32, som ble dekket med kr. 204,013,32 av staten, og kr. 39,000,00 av Amtet.

Bruarbeidet ble utført av Fritzøe Verk, og arbeidet ble påbegynt høsten 1854. Treverket, 10x12 toms plank, ble skåret i Sverige og kjørt til Fossum med hest og vogn, men allikevel ble bruarbeidet ferdig på kort tid. Det heter at brua ble bygd mellom 1854 og 1857, men allerede i mai 1856 var trekonstruksjonene på plass.

Kostnaden for Fossum bro var kr. 85,470,58. Av dette dekket staten kr. 71,206,58, og amtet kr. 14,264,00.

Rester av Chausséen

Fremdeles finnes det rester av Chausséen. På Spydebergsiden finner vi den fra Vertshuset Magnus til den gamle brua, og på Askimsiden fra brua og fram til veikjøkkenet. Fra veikjøkkenet følger Chaussétraséen veien fram til parkeringsplassen for Rustads plantesenter. Traséen følger så plantesenteret i hele dets lengde, hvoretter den fortsetter i en bue forbi villaen i Svingen, og videre til den stopper i oppfyllinga for E18. På andre siden av E18 fortsetter den fram til Kjellåsveien, nedgrodd i kratt.

Veien fra Askimbyen skole til Laholmen, og Gamleveien fra Bøndenes hus til toppen av Høyendalbakken, er også rester av Chausséen. Skolegata og Eidsbergveien, omtrent fram til der Edvin Ruuds gate går inn i Eidsbergveien ligger også i den gamle Chaussétraséen.

4 Nye Fossum bru

Fossum bru er ei hengebru over elva Glomma mellom Askim og Spydeberg. Brua ble innviet 22. november 1961 og er innfallsporten til Askim fra vest. Brua har spennvidde 125 meter og er en del av nåværende Europavei 18.

Ut for rasteplassen mellom bruene kan vi ved lavvann i elva se restene etter forberedelsene til bygging av en tremassefabrikk, og muligens en papirfabrikk. Øvre Smaalenene skrev 4-3-1907 følgende om anlegget:

Aktieselskabet Fossumfoss er nu af Regjeringen meddelt Tilladelse til at erhverve Fossumfaldene i Glommem med tilhørende Grund. Betingelserne er blandt andet, at minst to Trediedele af Selskabets Styre er norske Borgere og at over Halvdelen af Kapitalen til enhver Tid er norsk. Styret bestaar af Brugseier Braathen, Sundsvall, Grosserer Rasmussen og Direktør Boe. Aktiekapitalen er 500.000 Kroner. Fossumfossen har nu omkring 7000 Hestekræfter, men efter Mjøsens regulering vil den antagelig faa omkring 15.000. Selskabet agter at anlægge en Træmassefabrik, muligens ogsaa en Papirfabrik.

Det arbeides nu med ca. 40 mand, og Arbeidere indtages. Det er, som tidligere meddelt, Meningen at indtage op til 100 Arbeidere. Der er nu stor Tilgang paa Arbeidskraft, og kun ordentlige Folk indtages.

Paa den lille Holme, der ligger straks ovenfor Fossum Bro er det, at Arbeidet er paabegyndt. Endel Mænd driver med Borning, men nogen Sprængning er endnu ikke foretat. Selve Høiden af Holmen skal ikke røres, men en del af samme mod Askimsiden og det østre Løb, der nu ligger tørt, skal udmineres, saa Strømmen skal komme til at gaa der næste Vinter, medens dam bygges over det vestre Løb. Den Sten, der udmineres, skal hives op med Dampkraner og paa Stillinger tralles ind i en Vig paa Askimsiden. Saavel Stillingerne som Opsætning af Kranerne er nu paa det nærmeste færdig. Oppe paa Fjeldet paa Askimsiden er opsat Materialbod med Smedie.

Fossum-Broen skal paa den Side, der vender mod Arbejdsstedet, beklædes med Faskiner (d.v.s. Bundter af Grene) for at beskyttes under Sprængningen; thi da Broen ikke ligger mange meter væk, vil naturligvis adskillig Sten under Skydningen ta Veien mod denne. Over det vestre Løb skal der opsættes en Hængebro, hvorfra Bunden i Løbet skal undersøges.

Bygningene kommer til at ligge paa Askimsiden umiddelbart ovenfor Broen. Senere er det Meningen – hvis en Ordning kan komme istand med Schuckert, der eier landet paa Spydebergssiden umiddelbart nedenfor Fossum Bro – at lede vandet gjennom en Tunnel paa Spydebergssiden under Chausseen gjennom Fjeldet til et Stykke nedenfor Broen, hvor Fossens Eiere har kjøpt eiendommen Vestre Fossum.

Det ble ikke noe av verken tremassefabrikk eller papirfabrikk, men fremdeles kan vi skimte litt av det påbegynte anlegget. Ut for rasteplassen mellom bruene kan man ved lavvann skimte litt av en mur. Den ligger trolig på den lille holmen som nevnes i artikkelen.

5 Steinalderboplasser

På en tange ned for Kjellås fant jeg i 1957 flint. På grunn av terrengets utseende, mistenkte jeg at det kunne være en boplass jeg hadde funnet, og meldte fra om funnet. Det gikk imidlertid lenge før det ble noen reaksjon, det synes som oppdemningen av elva i 1964 måtte til før arkeologene fant de måtte undersøke tangen. Det ble da avdekket 4 sikre boplasser på tangen. Under utgravningene ble det gjort i alt 973 funn, som ble registrert. I det etterfølgende er gjengitt, forkortet og forenklet, et utdrag av de registrerte funn:

Flekkskrapere av flint – bor av flint – mikroflekker – flintavslag – kvartsavslag – avslag av grønnstein – smykke av stein (?) – skiveskrapere – dobbeltskrapere – liten flekkekniv av flint – stikkel – redskaper av flint – muligens oddstykke av kniv – liten håndtakskjerne av flint – fragment av prikkhugget øks med slipt egg.

Jeg lot flinten ligge der den ble funnet, men tok med en mellom 5 og 10 cm høy pyramideformet porfyrstein, som jeg antok ikke hadde noen tilhørighet til boplassene. Da jeg ble oppsøkt av arkeologen som skulle avdekke boplassene, ble porfyrsteinen vist fram, og den interesserte tydeligvis mer enn boplassene og flintfunnene. Han forklarte det med å henvise til at det ikke var funnet porfyr i dette området tidligere, og at og at det i distriktet heller ikke var porfyrformasjoner i landskapet. Steinøkser av porfyr ble trolig ikke brukt til arbeid, forskerne antar at de var statussymboler for høvdingene.

Spesielt vedrørende boplass nr. 3 er tidsdateringen interessant. På denne plassen, som er den største av de 4 sikre boplassene, ble det nemlig avdekket flint i to atskilte lag. Dette tyder på to bosettinger, en eldre og en yngre. Funnene ble datert til Nøstvet-tid, ca. omtrent 7000 f.Kr til omtrent 4800 f.Kr. Det vil si at boplassene er samtidige med de mange øvrige Nøstvetregistrerte funn langs elva.

Nøstvetfolkene var samlere, fiskere og jegere som mest bodde på strandbredden. I Norge finner vi denne kulturen langs kysten fra Østfold til Bergen, og videre i Trøndelag og et stykke opp i Nordland fylke. Det er usikkert hvor Nøstvetfolkene kom fra. Er de etterkommere etter en eldre kultur, eller er de innvandret? Ifølge noen forskere gir ikke boplassene noe klart svar, mens andre mener derimot at de er kommet fra Sverige og Russland, hvor det er gjort funn tilsvarende de i Norge.

6 Kjellåsskjæret

Kjellåsskjæret. I tømmerfløtingens tid satte tømmeret seg ofte fast her. En vaier var derfor strukket tvers over elva for å hjelpe tømmerfløterne. Skjæret er neddemt, men rester av vaieren og vaierfestet kan fortsatt ses. (1995)

7 Langnes brugalleri

Langnes brugalleri, forsvarsanlegg ved Langnes jernbanebru over Glomma, var beregnet på å stanse angrep østfra over brua. Selve galleriene med skytestillinger er sprengt inn i fjellet nord for brua på Spydebergssiden. På Askimsiden er det blokkhus på en knauset øy som danner østre landfeste for

brua. Anlegget inngikk som ledd i Fossumavsnittets befestninger, som igjen var et ledd i den forsterkede Glommalinjen fra 1910. Nedlagt som militært anlegg i midten av 1930-årene.

8 Langnes skanse

Langnes Skanse er en feltbefestning fra 1813-14. Anlegget hadde et omfattende vollverk av skyttergraver og kanonstilling på en høyde som kalles Batteriåsen. Fire kanoner ble plassert der, og fire ble satt på en liten kolle rett ved. Skansen ble i 1814 bemannet av to opplandske regimente og tre divisjoner skarpskyttere fra Valdres, ledet av oberst Diderich Hegermann. I den Valdreske skarpskytterbataljon var Ola Gjende med, bror til den kjente Jo Gjende.

Det heter at det var 1500 norske soldater, noen hevder om lag 2000, i dette avsnittet, og at av disse var 500 på Askimsiden. Mot seg hadde nordmennene omlag 6000 svenske soldater, hvorav noen var stasjonert i Trøgstad. De svenske styrker ble ledet av general Vegesack og oberstløytnant Cederström, og besto av flere infanteriregimentene fra Vestgötaland og Värmland. Disse marsjerte mot de norske styrkene, og fortroppen nådde Langnes natt til 9. august.

Hegermann hadde sendt ut patruljer, og disse støtte i løpet av natten flere ganger sammen med svenske soldater. Hegermann forsøkte å dra fordel av det dårlige været. Før grålysningen angrep han svenskene, men til tross for overraskelsesmomentet klarte de erfarne svenskene raskt å organisere seg og slå tilbake nordmennene. Den norske angrepsstyrken trakk seg tilbake til skansen.

Svenskene angrep skansen i kolonner. Det regnet, og det åpne jordet fram mot skansen var bløtt. Nordmennene møtte angrepet med artilleriild fra batteriene i skansen og på kollen. Etter angrepet så det ut som om en vogn hadde kjørt gjennom de svenske kolonnene, heter det.

Noen svenske soldater søkte tilflukt på Langnes gård, men husene der ble raskt skutt i filler. Svenskene angrep tre ganger i løpet av formiddagen, og enda flere svenske soldater falt for salvene fra skansen. Etter det tredje angrepet trakk svenskene seg tilbake.

Det heter at på jordet foran skansen sto et av de blodigste slag i krigen i 1814. Tallet for falne og sårede er det vanskelig å finne, det verserer nemlig forskjellige oppgaver over dette. Kaptein Ole Holck, som hadde sitt hovedkvarter på Ladim i Skiptvet, henviser for eks. i sin dagbok til etterretninger fra Askim, som beretter at svenskene hadde i alt 113 falne og sårede ved Langnes. Selv oppgir svenskene 60 døde og sårede soldater.

Han skriver videre at de norske tap var 12 døde og sårede soldater, samt ltn. Hauch. Andre kilder opererer imidlertid med andre tall, for eks. 7 døde og 13 sårede norske soldater, pluss omlag 20 soldater som døde av dysenteri i lasarettet ved Nestingen i Spydeberg. På grunn av smittefaren ble de som døde av denne sykdommen gravlagt ved Nestingen.

Etter svenskenes tredje angrep kom Christian Frederik, som var på Spydeberg gård under slaget, til pontongbrua. Ifølge samtidige kilder skal han ha utbrutt: «For meget blod for min skyld», da han så liket av en ung, norsk løytnant bli båret over. Selv om de norske styrkene hadde holdt skansen besluttet kongen å slå retrett. Hegermann protesterte kraftig mot dette, og ønsket å utføre et motangrep mot svenskene som var trukket tilbake. Kongen skal da ha sagt «Men min Gud, har De da ende ikke oppoffret nok af disse smukke Folk?»

Det var også Askiminger med på Batteriåsen i 1814. 17-årige Henrik Aslaksen Skjolden, senere kalt Henrik Lund, og 18-åringen Kristen Trippestad, som etter 8 dagers eksersis, ble antatt som artillerist og plassert ved en av kanonene. Han var sønne-sønn av Stener på Store Hol som gjorde seg bemerket ved å skyte med sin egen kanon på svenskene, da de under tilbaketoget i 1716, etter beleiringen av Akershus, skulle ta seg over Onstadsund. For sitt mot ble Stener, da trefningen var over, belønnet med å bli invitert til svenskekongens hovedkvarter på Huersiden av elva. Han fikk også beholde sin kanon, mot at den ble naglet.

På toppen av Batteriåsen ble det i 1954 reist en minnestein på 140-års dagen for slaget i 1814. I 1997 fant David Eriksen og jeg ut at de falnes navn burde komme på en minnestøtte, og i samarbeid med bibliotekar Olav Zakariassen og kommunegartner Sigurd Kristiansen satte vi den 22. oktober opp en støtte med soldatenes navn på en messingplate. Steinen, som er av Askimgneis, ble gitt av Per Heller, og ble formet og bearbeidet for en meget rimelig kostnad av steinhuggeriet i Rakkestad.

På toppen av åsen er det en gravhaug. Det er en steinblandet rundhaug, klart markert i V og N, men går omtrent i ett med terrenget i S og Ø. Haugen er ikke datert, men er ganske sikkert fra jernalderen.

Ole Olsen bodde på Langnes i 1814. Han fikk beskjed om å flytte fra gården da striden nærmet seg, og tok med familien og dyrene til Tovengen. Da folkene kom tilbake til Langnes etter at striden var over, fant de to døde svenske soldater, den ene i fjøset og den andre ute på jordet. Soldaten på jordet ble gravlagt der han ble funnet. Hva som skjedde med den andre døde soldaten er ikke fortalt, men sannsynligvis er vel også han gravlagt i området. Kanskje bak fjøset?

Det er ikke noe sted nevnt hvor de øvrige svenske soldatene ble gravlagt. Noen mener de ble tatt med tilbake til Sverige, men det er usannsynlig. Slaget var i begynnelsen av august, og sannsynligvis i sommertemperatur. Med den tids transport ville det ta for lang tid å frakte likene til forskjellige steder i Sverige. Jeg ba den svenske ambasadene i Oslo om hjelp, og ble henvist til den svenske Kungliga Krigsvetenskapsakademien. Men de visste ikke hvor soldatene var gravlagt.

Et sannsynlig svar er at de ble lagt i en av vollgravene, som så ble fylt igjen. I dag er det bare noen svake spor etter vollgravene..

9 Steinleggingene ved Langnes

På elvebunnen ut for Langnestangen er det en rekke steinlegginger, men det er bare noen få nær strandkanten som i dag er synlige ved lav vannstand. Ved lav vannstand før oppdemmingene ble det registrert minst 35 i alt, men det ble fastslått at det under vann, utover elvebunnen mot renna, var flere steinlegginger.

Leggingene består av 2-3 lag mellomstor og stor bruddstein og rundkamp. De store steinene ligger som en fotkjede i ytterkant, med mindre stein i midten. Steinleggingene ligger med en innbyrdes avstand 3-10 m. Sidene måler 5-7 m, og høyden er fra 0,2-0,4 m. Det er ikke gjort funn i leggingene og formålet er ukjent, men de er datert til eldre jernalder, 500 f.Kr-600 e.Kr.

På Jutulen, litt nord for Langnestangen er det noen tilsvarende runde steinlegginger, minst 30 i alt. Ringene består også her av mellomstor og stor rundkamp, og har samme karakter som feltet ved Langnestangen. Steinleggingene ligger på østlige halvdel av holmen, og kalles i tradisjonen for «Jutulbrua».

Det er lansert flere forslag om hva disse steinleggingene egentlig er, blant annet at de er lagt opp av tømmerfløtere en gang i tiden i forbindelse med tømmertransporten etter elven. Den forklaringen virker umulig. Steinleggingene ville jo hindre tømmerets flyt. Det er imidlertid ingen grunn til å betvile arkeologenes klassifisering av konstruksjonene som fornminner. Ved senkingen av Isesjøen en gang på 1800-tallet ble det nemlig avdekket noen tilsvarende steinlegginger, som til da hadde vært skjult av vann. De ble arkeologisk undersøkt og datert til eldre jernalder.

Arkeologene har ikke funnet noen forklaring på steinleggingene ved Langnes, og Ivar Rui, som en gang undersøkte noen av haugene, fant ingen fornminner som kunne knyttes til dem.

Hvorfor brukte våre fjerne forfedre så mye tid og krefter på å bakse med alle disse steinene på elvebunnen ut for Langnestangen. Utenfor folkeskikken den gang, må vi tro? Leggingene må ha hatt en misjon – en spesiell betydning. Vi er jo ellers vant til at gravhauger, kultsteder osv. ligger i tilknytning til gård og bosetting, og i det minste så nær at de er innen synhold. Et slikt krav er ikke innfridd for disse steinleggingene.

En mulig forklaring på deres plassering er at de er lagt til overfartsstedene ved Langnestangen og Onstadsund. Begge er av sogneprest og forsker Wilse markert på kart. Overfartsstedet ved Langnes kan være for en hypotetisk gjennomfartsåre fra Lekum til Langnestangen, som trolig fortsatte videre til Hovin kirke. En gjennomfartsåre over Skjørten/Vammeli, forbi bronsealderrøysene på Glomvikåsen og nær bygdeborgen på Romsåsen, sannsynliggjør overfart ved Langnes, og fortsettelse videre forbi Hovin kirke og innover mot Osloområdet. Spesielt interessant er det at bygdeborger ofte lå til ferdselsårer, og at bronsealderrøysene ble lagt med sikt til ferdselsårer. Interessant er også at hulveibiten i Kråkåsen ligger i denne traséen, og at den gamle veien fra Rom til Langnes, som også ligger i traséen, passerer mellom to gravhauger. Gravhauger ble ofte lagt til trafikkert ferdselsåre for at de døde, som ble regnet som sosialt nærværende, skulle kunne følge med på ferdselen, og bli hedret av de som passerte. Det er også verdt å merke seg at denne ferdselsåren er kortere enn fra Lekum til

Onstadsund. Trolig interessant for slitne pilegrimer som tok hvilepauser i kirker de passerte. Her lå Hovin kirke i ruta til klostre og kirker i Oslo.

Det er hevdet at elva er for brei mellom Langnestangen og Hovinlandet til at det kan ha vært noen overfart der i oldtiden. Det er litt for lettvent. Vi må tro at Wilse ikke fantaserte dette overfartsstedet, og vi kan ikke uten videre overse beretningene fra personer som hevder at elva i blant var så lita at de på steiner på elvebunnen gikk over til den andre siden av elva. For eksempel Helge Rustad som fortalte sine sønner Ole og Pål at han ved lavvann hadde gått over til Spydeberg på steiner på elvebunnen, og Helge Skjolden som fortalte at han på samme måte hadde kommet seg over fra Vranen i Spydeberg til Askimsiden av elva.

Lite vann i elva i visse perioder bekreftes også av Arvid Lilleng som hevdet at gamle folk hadde fortalt at ved lite vann kunne man gå over Grønsund. Det synes å bli bekreftet av historikeren Kåre Holt i hans bok «Bustadnavn i Østfold» hvor han hevder at etter uttalen kan forleddet i navnet være norrønt *grunn*, grunn stad i vannet,

Lenger ned i elva, mellom Glende i Skiptvet og Furholmen i Varteig gikk det i blant så lite vann i djupålen – renna, at den kunne passeres på ei klopp. Arnt Svartedahl husker kloppa, og han forteller at i blant var det så lite vann i renna at man så bare hatten på de som rodde der.

Det siste kan jeg langt på vei bekrefte. I min barndom var jeg i blant på slektsgården Skipperud, som ligger til Glomma, ved Nes lense. Jeg husker at når vi lekte på Skipperudmoa blant gårdens kuer, som beitet der, hendte det at vi så folk rodde i renna. At det var så lite vann at bare hatten var synlig, opplevde jeg ikke, men at det gikk vann bare i renna, og at folk rodde der, så jeg.

At kuene kunne beite på Skipperudmoa bekreftes av sorenskriver Bassøe i hans beretning om Skiptvet fra 1799. Han skriver der at *naar Vandet i Elven om Høsten er udløbet til Elvens Hovedrende eller Dyb, seer man lange og betydelige flade Strækninger fra Landet, overskyllede med Sandgrus og Dynd, og har gamle Folk berettet for mig, efter deres Forfædres udsigende, at der i Fordumdage på disse Slætter langs elven har været herlige enge, hvorpå vare opbygde til Høets Bjerkning mange Udlader.*

Når det var bygd utlauer må vi anta at store deler av Skipperudmoa, og da sannsynligvis også Lysakermoa, var tørr det meste av året på den tiden. Det betyr at elva var lita, og det kan forklare beretningene om overgang over elva enkelte steder.

I et brev med ordrer fra Christian Fredriks til oberst Hegermann 10. august 1814 gjør han obersten oppmerksom på at det er et sted ved Mørkfoss hvor svenskene med letthet kan passere elven med båt, – kanskje også vade over.

I Langli i Skiptvet lever fortsatt en historie som beretter at man i strykene ovenfor Vammafossen i gamle dager kunne gå over elva fra den ene bygda til den andre. At overfart kanskje var mulig synes å være bekreftet av et militærkart som har vei ned til strykene på begge sider, og en stor stein, eller ei lita øy, i strykene gjorde det kanskje mulig å komme over.

Mellom Valdisholm og Stadåslandet i Skiptvet var elva så grunn at tømmeret i blant la seg på. For å forhindre det ble grunna mellom øya og Stadåslandet en gang sprengt ned, fortalte en tidligere fløter. Det betyr at det ved lavvann trolig var mulig å gå på elvebunnen mellom øya og fastlandet før nedsprengningen, og det er spennende. På Stadåslandet lå det nemlig en husmannsplass som het *Blokkhuset*. Blokkhus er den gamle betegnelsen på ytre forsvarsverk, og derfor et underlig navn på en plass. Kan det være en gammel tradisjon som har navnsatt plassen, var det på grunn av vademuligheten over til øya et ytre forsvarsverk for borgen på Valdisholm på Stadåslandet, og har navnet fulgt med den senere husmannsplassen? Det er vanskelig å finne noen annen forklaring på et slikt navn på en husmannsplass.

Det synes også som at navnet *Gåseva* henviser til vadested. I sagnet om Jutulen som bygde Oraugbua sier han at hadde det ikke vært for det elendige Gåseva skulle han tatt tylvta full på skuldrene når han bar tømmeret til bua fra Heliskogen. Det var altså mulig å gå over elva, men tydeligvis litt vanskelig.

I Skiptvet forteller et sagn at Jutulen som fra Skiptvet bar stein til bygging av Eidsberg kirke gikk over *Gåseva* ved Grønsund. Trolig var det letter å komme over der, for han beklaget seg ikke.

Det verserer så mange historier om overfart og overgang over Glomma, at det i fortiden må ha vært mulig å ta seg over elva til fots flere steder.

